

بررسی دیدگاه دانش آموزان پایه سوم دوره متوسطه پیرامون تحقق اهداف قلمرو «عمل و رفتار» برنامه درسی دین و زندگی

دکتر محمود سعیدی رضوانی* دکتر مقصود امین خندقی** دکتر حسین باغلی*** دکتر رضا محمدی جابقی****

چکیده

هدف از انجام این پژوهش بررسی دیدگاه دانش آموزان پایه سوم دوره متوسطه پیرامون دست‌یابی به اهداف برنامه درسی دین و زندگی در حیطه عمل و رفتار است. این حیطه؛ براساس راهنمای برنامه‌درسی، با هفت مفهوم اساسی از جمله: مبانی و اصول دین، قرآن کریم، سنت و سیره، انسان در اسلام، جامعه اسلامی، راه زندگی و دین در دنیای جدید مرتبط است. روش مطالعه، ارزشیابی با استفاده از روش‌های پیمایشی و ارزیابی ملاک‌مدار است. جامعه آماری دانش آموزان پایه سوم دوره متوسطه شهر تهران بودند که از این جامعه تعداد ۴۲۰ نفر براساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش، پرسش‌نامه محقق ساخته بود که روایی و پایایی آن توسط معیارهای روانسنجی مورد تأیید قرار گرفت. داده‌های حاصله با استفاده از روش‌های توصیفی از جمله میانگین و درصد و آزمون آماری تی تک نمونه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌های حاصل حاکی از این است که دانش آموزان اعم از دختر و پسر دست‌یابی خود را به اهداف مربوط به قلمروهای سه حوزه «مبانی و اصول دین، قرآن کریم و انسان در اسلام» مطلوب گزارش نمودند. در قلمرو «سنت و سیره» علی‌رغم این که در مواردی دانش آموزان دست‌یابی خود را به اهداف این بخش مطلوب گزارش نموده‌اند اما عمدتاً دیدگاه آنان در این بخش نامطلوب می‌باشد. در بخش «جامعه اسلامی» علی‌رغم این که در مواردی دانش آموزان دست‌یابی خود را به این بخش نامطلوب گزارش نموده‌اند اما عمدتاً دیدگاه آنان در این بخش مطلوب گزارش نموده‌اند. در بخش «راه‌زندگی» عمدتاً دانش آموزان دست‌یابی خود را به این بخش نامطلوب گزارش نموده‌اند. لازم به ذکر است که در مفاهیم هفت‌گانه تفاوت معناداری بین دیدگاه‌های دختران و پسران مشاهده نشد.

واژگان کلیدی: ارزشیابی، اهداف برنامه درسی، دین و زندگی، دیدگاه دانش آموزان، عمل و رفتار

تاریخ دریافت: ۹۴/۵/۲۱ □ تاریخ پذیرش: ۹۵/۳/۱

* نویسنده مسئول، دانشیار برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد ..... saeedy@um.ac.ir

** دانشیار برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه فردوسی مشهد

*** استادیار فلسفه تعلیم و تربیت پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد

**** استادیار فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه شهید بهشتی

مهم‌ترین رسالت نظام اسلامی برنامه‌ریزی برای رشد و پرورش انسان‌هایی مؤمن و عامل به تعالیم اسلام است. انجام این رسالت بالندگی، دوام و استكمال نظام اسلامی را به دنبال دارد و بستری فراهم می‌کند تا آحاد جامعه وظایفی را که خداوند برای آن‌ها معین فرموده، انجام دهند و به سوی فلاح و رستگاری گام بردارند. بعد از خانواده، نهادها و سازمان‌های دیگر تعلیمی و تربیتی مانند روحانیت و حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، صدا و سیما، بنیادهای فرهنگی و عموم رسانه‌ها نیز مسئولیت مشترک دارند. از این رو تعلیم و تربیت دینی، رسالت مجموعه آموزش و پرورش است و به بخش خاص یا درس خاصی محدود و منحصر نمی‌شود. گرچه تعلیم و تربیت دینی مسئولیت مشترک مجموعه برنامه‌های درسی است، اما درس قرآن و تعلیمات دینی به عنوان یک ماده درسی، نقش محوری و مسئولیتی ویژه بر عهده دارد که باید متناسب با ظرفیت خود، این نقش محوری را ایفا نماید. بدین منظور، دفتر تالیف و تدوین کتب درسی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی اقدام به تدوین راهنمای برنامه درسی برای دوره‌های مختلف نموده است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۵). یکی از برنامه‌های درسی دوره متوسطه کتاب درسی دین و زندگی است. مفاهیم اساسی در برنامه درسی دین و زندگی دوره متوسطه عبارتند از: خدا، قرآن کریم، سنت و سیره، انسان در اسلام، معاد، نظام خلقت، هدایت الهی و پیامبری، امامت و ولایت، جامعه اسلامی، دین در دنیای جدید و راه زندگی (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۵).

لازم به ذکر است که در برنامه درسی دین و زندگی این اهداف در سه قلمرو «شناخت»، «باور» و «عمل» مطرح شده است. در قلمرو شناخت تلاش بر این است در دانش‌آموزان معرفت نسبت به این اهداف حاصل شود. در قلمرو عواطف و گرایش تلاش بر این است که گرایش درونی در دانش‌آموزان نسبت به گام برداشتن نسبت به اهداف ایجاد شود. در قلمرو عمل و رفتار تلاش بر این است که در دانش‌آموزان زمینه برای انجام عمل در اهداف هفت گانه فراهم شود. تمرکز این پژوهش در تحقق اهداف مربوط به قلمرو «عمل و رفتار» است.

جدول ۱. مفاهیم اساسی و اهداف قلمرو عمل و رفتار

(به نقل از راهنمای برنامه درسی دین و زندگی، شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۸۵)

اهداف	مفاهیم اساسی
تلاش برای بهره‌مندی از هدایت الهی	خدا
تلاش برای بهره‌مندی از هدایت انبیاء برای سعادت در آخرت	معاد
احترام و خضوع در برابر پیامبران و برگزیدگان الهی تلاش برای پیروی از انبیا و الگو قرار دادن آن‌ها به ویژه پیامبر اکرم(ص) تلاش برای بهره‌مندی از دین در شرایط زندگی دنیای امروز	هدایت الهی و پیامبری
تلاش بیشتر برای درک معنای آیاتی از قرآن کریم تقویت مراجعه، تفکر و تدبیر در قرآن و بهره‌مندی از هدایت‌های آن تقویت رعایت آداب قرائت قرآن و تدبیر در آن	قرآن کریم
تلاش برای درک عمیق امامت و توانایی بر رد شبهات مربوط به آن تلاش برای پیروی از ائمه اطهار (ع) و حضرت زهرا(س) در زندگی، و الگو و سرمشق قرار دادن ایشان سعی در انجام وظایف خود در قبال نظام اسلامی سعی در کسب آمادگی برای ظهور حضرت ولی عصر(ع)	امامت
تلاش برای کسب معرفت بیشتر نسبت به معصومین (ع) سعی در سرمشق قرار دادن معصومین (ع) و پیروی از آنان	سنت و سیره
سعی در حفظ کرامت و منزلت انسانی خود با دوری از گناه	انسان در اسلام
تلاش برای تحقق قسط و عدل تلاش برای انجام مسئولیت‌های خود در جامعه اسلامی برنامه‌ریزی برای مطالعه و کسب آمادگی برای تشکیل خانواده تلاش برای رعایت احکام اسلام در خصوص زن و مرد و حقوق هر یک	جامعه اسلامی
تلاش برای بهره‌مندی دین در زندگی با توجه به نیازهای جدید	دین در دنیای جدید
سعی در ارتباط با خانواده و جامعه سعی در تکمیل برنامه زندگی رعایت حیا و عفاف در روابط اجتماعی انتخاب مرجع تقلید و مراجعه به کتاب توضیح المسائل برای شناخت احکام تلاش برای داشتن نقش فعال و مثبت در نظام اسلامی کشور مشورت با اهل نظر در مورد خانواده و تلاش برای رسیدن به شناخت درست	راه زندگی

اهداف تربیت دینی- اخلاقی، همواره و به‌طور فزاینده‌ای بخش مهمی از اهداف نظام آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهند؛ بنابراین طبیعی است که یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های دست‌اندرکاران نظام آموزش و پرورش، بررسی میزان تحقق اهداف مورد نظر در قلمرو «عمل و رفتار» در دانش‌آموزان باشد.

از عمده‌ترین مقدمات ضروری مقاله حاضر، تبیین مفهوم «رفتار دینی» است. درخصوص چیستی رفتار دینی رویکردهای متفاوتی وجود دارد. برخی متفکرین که رویکردی مادی‌گرایانه و رفتارگرایانه دارند، رفتار را به پاسخ فروکاهیده تعبیر نموده‌اند و آن را فعالیتی می‌دانند که توسط اندام و جسم فرد صورت گرفته، قابل مشاهده و اندازه‌گیری باشد (السون و هرگنهان^۱، ۱۳۸۹)؛ البته این رفتار می‌تواند شامل حرکات و فعالیت‌های جسمانی بیرونی (مانند حرکات دست و سر و سخن گفتن و ...) و درونی (مانند ترشح بزاق دهان یا ترشح هورمون‌ها یا ...) شود. برخی دیگر مانند سیف (۱۳۹۱: ۳۳) از این فراتر رفته و رفتار را به اعمال و حرکات مختلف درونی و بیرونی فرد که صرفاً هم جسمانی نیستند تقسیم‌بندی کرده‌اند. در واقع آن‌ها از رفتارهای آشکار و نهان یاد می‌کنند. رفتار آشکار به اعمالی که مستقیماً قابل مشاهده‌اند (مانند صحبت کردن، راه رفتن و ...) و رفتار نهان به اعمال درونی فرد که به‌طور مستقیم قابل مشاهده نیستند گفته می‌شود (مانند تفکر، تخیل و ...). البته آن‌ها به این نکته اذعان دارند که ما از طریق رفتار آشکار به رفتار نهان پی می‌بریم و با توجه به ساحت‌های وجودی آدمی (ذهن و عقل و اندیشه- احساسات و عواطف و گرایش‌ها - اعمال و عملکردها) نگاهی جامع‌تر به رفتار آدمی داشته باشیم.

پژوهش‌های انجام شده از جمله دبیرخانه شورای عالی جوانان (۱۳۷۶)، سازمان تبلیغات اسلامی خراسان رضوی (۱۳۷۷)، لطف‌آبادی (۱۳۸۲)، آخوندی (۱۳۸۳)، آزادارمکی (۱۳۸۵)، شجاعی‌زند، شریعتی و حبیب‌زاده‌خطبه‌سرا (۱۳۸۵)، علوی (۱۳۸۵)، سعیدی‌رضوانی، باغگلی و امین‌خندقی (۱۳۸۶) و سعیدی‌رضوانی و باغگلی (۱۳۸۹) و فرجی و کاظمی (۱۳۸۸) نیز با بررسی ۱۷ گزارش پژوهشی، روند دین‌داری در ۳۰ سال گذشته را مد نظر قرار داده‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که ۷۲ درصد تحقیقات دین‌داری که انجام شده راجع به جوانان بوده است و ضمناً با توجه به جمع‌بندی نتایج

در گزارش مذکور، می‌توان چنین استنتاج کرد که اعتقادات و تجربه‌های دینی جوانان در سطح بسیار بالا و روندی فزاینده داشته است. از نقطه نظر اعمال فردی، وضعیت نماز خواندن تغییر خاصی نداشته ولی روزه گرفتن و قرآن خواندن روندی صعودی داشته است. نسبت به اول انقلاب، درصد افراد شرکت‌کننده در جماعات و به‌خصوص نماز جمعه کمتر شده ولی در سایر اعمال جمعی، نظیر زیارت و سینه‌زنی و روضه‌خوانی، تعداد شرکت‌کنندگان همچنان رو به افزایش است.

فیروزجائیان (۱۳۸۷) ۳۹ گزارش پژوهشی را مورد بررسی قرار داد و عوامل مذکور در این پژوهش‌ها را دسته‌بندی نمود. براساس فراتحلیل وی، پایبندی به ارزش‌ها و اعتقادات در طبقات پایین نسبت به طبقات بالا بیشتر است. پایبندی خانواده به ارزش‌های مذهبی در رسیدگی و نظارت بر فرزندان، عدم تنش و پایبندی افراد به هنجارهای اجتماعی مؤثر است. ارتکاب جرائم و عدم پایبندی در مردان بیش از زنان است و تحصیلات، نقش خاصی دارد، یعنی ارتکاب جرائم در تحصیلات پایین‌تر بیشتر است، ولی گرایش به ارزش‌ها در افراد دارای تحصیلات بالا کمتر است.

ابراهیم‌زاده، سرمدی و جوادیپور (۱۳۸۹) در بررسی میزان محقق شدن اهداف درس دین و زندگی در رفتارهای دانش‌آموزان، با استفاده از شیوه نظرسنجی نشان دادند که آموزش دین و زندگی در اصلاح رفتار فرد، کاهش مشکلات خانوادگی و متعهد شدن به احکام مؤثر بوده ولی در کاهش مشکلات فردی، اجتماعی و اقناع دینی تأثیری نداشته است. قریشی (۱۳۸۵) در بررسی تناسب محتوا با هدف‌های کتاب درسی دین و زندگی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان، به این نتیجه رسید که دانش‌آموزان با ۶۲ درصد موافقت و دبیران با ۵۰ درصد موافقت، محتواهای کتاب را با اهداف حوزه عمل-رفتار متناسب می‌دانند. میرعارفین (۱۳۸۴ و ۱۳۸۶) بر این باور است که هرچند براساس دیدگاه صاحب‌نظران کتاب‌های دین و زندگی در مجموع موفقیت قابل توجهی به‌دست آورده‌اند، اما محتواهای موجود در حیطه رفتار و عمل نیازمند تقویت و اصلاح هستند. همچنین جوادی‌پور (۱۳۸۹) در مطالعه خود دریافت برخلاف دانش‌آموزان که به‌طور معناداری براین باورند که آموزش درس دینی و قرآن باعث متعهد شدن فرد به احکام مذهبی می‌شود، معلمان به‌طور معناداری بر این باورند که آموزش درس دینی و قرآن در این زمینه توفیقی نداشته است. میرعارفین (۱۳۹۰)

در مطالعه خود تحت عنوان آسیب‌شناسی کتاب‌های دین و زندگی از منظر توجه به نیازهای دانش‌آموزان هدف خود را بررسی دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان در زمینه راه زندگی، اخلاق، اعمال و آداب، با توجه به آنچه در راهنمای برنامه درسی دین و زندگی آمده است مطرح نمود، یافته‌های این مطالعه حاکی از این است که اگر چه کاستی‌هایی در این کتاب‌ها (دین و زندگی) مشاهده می‌شود اما آن‌ها از عهده بسیاری از محورهای مورد بحث به خوبی برآمده و می‌توانند پاسخگوی نیازهای دینی مخاطبان باشند. علی‌درزی (۱۳۸۵) در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر کتاب دین و زندگی یک بر عملکرد و رفتار دینی دانش‌آموزان دختر پایه اول متوسطه در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ در منطقه ۱ تهران» دریافت که محتوای کتاب در راستای تلاش برای تنظیم زندگی بر مبنای ایمان به خدا و آخرت تدوین شده است. براین اساس وی یادآور شد بهتر است محتوای کتاب با ذکر مثال‌هایی روحیه غیب باوری احساس حضور خدا را در دانش‌آموزان تقویت کند.

با توجه به مطالب مطرح شده سؤالی که در این پژوهش وجود دارد این است که «دیدگاه دانش‌آموزان پایه سوم دوره متوسطه پیرامون میزان دست‌یابی آنان به اهداف برنامه درسی دین و زندگی در قلمرو رفتار و عمل «با هفت مفهوم اساسی مبانی و اصول دین، قرآن کریم، سنت و سیره، انسان در اسلام، جامعه اسلامی، راه زندگی (اخلاق، اعمال و آداب زندگی) و دین در دنیای جدید چیست؟»

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات ارزشیابی است و از روش پیمایشی، برای تعیین دیدگاه دانش‌آموزان نسبت به میزان دست‌یابی آنان به شاخص‌های موجود در برنامه درسی دین و زندگی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش کلیه دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان شاعل به تحصیل در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ در کلیه مناطق آموزشی شهر تهران بوده است. حجم نمونه طبق اصول نمونه‌گیری در تحقیقات پیمایشی در جوامع بزرگ، برابر با $(n=384)$ محاسبه شد. از این رو جهت محاسبه افت این حجم به ۴۳۰ نفر افزایش یافت که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری در شهر تهران بدینگونه بود که ابتدا مناطق ۱۹ گانه شهر تهران به

پنج ناحیه شرقی، غربی، جنوبی، شمالی و مرکزی تقسیم شد، سپس از هر یک از مناطق جغرافیایی، یک منطقه آموزشی به صورت تصادفی انتخاب گردید. مناطق انتخاب شده عبارت بودند از: مناطق ۲، ۹، ۱۲، ۱۳ و ۱۵. لازم به ذکر است که پس از انتخاب مناطق آموزشی از هر منطقه به صورت تصادفی، چهار دبیرستان (دو دبیرستان دخترانه و دو دبیرستان پسرانه) در نمونه مورد مطالعه قرار گرفت. سپس از هر دبیرستان ۱ کلاس (پایه سوم) انتخاب شد. ضمناً در برخی مناطق، به دلیل قلت کلاس‌های برخی دبیرستان‌ها، از دبیرستان‌های هم‌جوار با شرایط تقریباً برابر اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، برای نمونه‌گیری استفاده شد.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

در این پژوهش از پرسش‌نامه محقق ساخته، برای بررسی دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون تحقق اهداف قلمرو عمل و رفتار استفاده شد. اهداف این قلمرو (مشمول بر ۱۶ هدف) حول ۷ مفهوم اساسی - مشتمل بر مبانی و اصول دین، قرآن کریم، سنت و سیره، انسان در اسلام، جامعه اسلامی، راه زندگی (اخلاق، اعمال و آداب زندگی) و دین در دنیای جدید - سازماندهی شده است (جدول ۲). در این طرح دو هدف «توجه به داشتن برنامه‌ریزی در زندگی» و «مراعات مراقبت اولیه از وظایف خود نسبت به خداوند» در قالب هدف «توجه به داشتن زندگی زیست‌مسلمانی» و نیز دو هدف «تلاش برای کسب بینش اسلامی» و «کوشش در جهت انتخاب هدف و مقصد حقیقی انسان» در قالب هدف «تلاش برای کسب بینش اسلامی از انسان و مقصد حقیقی انسان» ادغام شدند. از این رو در مجموع ۱۶ هدف لحاظ شد.

در ساخت پرسش‌نامه محقق ساخته پس از مشخص شدن اهداف، از جداول مندرج در راهنمای برنامه درسی مثلاً جداول اهداف جزئی، عملیاتی، وسعت و توالی و ... برای تدوین شاخص‌ها کمک گرفته شد. در مرحله بعد گویه‌ها طراحی و از لحاظ تطابق گویه‌ها با مقوله‌ها (اهداف) در اختیار متخصصان قرار داده شد تا به اظهار نظر محتوایی پیرامون تطابق گویه‌ها با اهداف بپردازند. پس از اجرای آزمایشی در سطح چند کلاس، گویه‌های ضعیف حذف شد و پایایی این پرسش‌نامه تعیین شد که میزان آن در جدول ۲ گزارش شده است.

جدول ۲. پایایی پرسش‌نامه بررسی دیدگاه دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان نسبت به تحقق اهداف برنامه درسی دین و زندگی در قلمرو «عمل و رفتار»

اهداف	مقوله‌ها	آلفای کرونباخ
مبانی و اصول دین	تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت	۰/۸۴۷
	کوشش برای تقویت ایمان به خدا و آخرت	۰/۷۴۹
	تلاش برای پیروی از انبیای الهی و ائمه معصومین صلوات الله علیهم	۰/۸۲۶
قرآن کریم	تقویت توانایی قرائت صحیح قرآن کریم و تلاش برای قرائت مستمر	۰/۶۸۰
	توانایی به کارگیری شیوه‌های ساده تدریس در قرآن کریم	۰/۶۹۶
	تلاش برای بهره‌مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت شیوه زندگی	۰/۸۳۱
	تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم	۰/۷۵۶
سنت و سیره	تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه(س) و ائمه معصومین	۰/۸۶۶
	تلاش برای کسب معرفت و محبت بیشتر نسبت به امام عصر (عج)	۰/۷۸۰
	تلاش برای بهره‌مندی از معارف معصومین(ع) برای شناخت عقاید نظری	۰/۸۳۴
انسان در اسلام	تلاش برای کسب بینش اسلامی از انسان و مقصد حقیقی انسان	۰/۷۷۷
جامعه اسلامی	تلاش در جهت ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه اسلامی	۰/۸۳۶
	انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان در موقعیت‌های ضروری	۰/۷۳۸
راه زندگی	توجه به داشتن زندگی زیست مسلمانی	۰/۷۱۸
	تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه، طبیعت و خود	۰/۶۴۵
دین در دنیای جدید	مراعات اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز	۰/۷۳۹

روایی پرسش‌نامه به صورت محتوایی براساس قضاوت متخصصان اعم از تعلیم و تربیت، برنامه‌ریزی درسی و تعلیم و تربیت اسلامی تعیین شد، بدین معنی که متخصصان به انطباق گویه‌های پرسش‌نامه با اهداف قلمروهای هفت‌گانه پرداختند. این انطباق در دو مرحله انجام شد. در مرحله اول موارد ناهمسو مشخص و پیشنهاداتی جهت همسویی ارائه شد. در مرحله دوم به کنترل اصلاحات پیشنهادی پرداخته شد. در این مرحله

اصلاحات لازم توسط پژوهشگر و همکاران انجام و مجدداً در اختیار صاحب‌نظران قرار داده شد. متخصصان در این بررسی باز هم به کنترل اطلاعات پرداخته و موارد ناهمسو را مشخص و به پژوهشگر برگردانده شد. در این مرحله مجدداً اصلاحات پیشنهادی متخصصان اعمال و فرم نهایی در اختیار صاحب‌نظران قرار داده شد که در انتها مورد تأیید قرار گرفت.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به اهداف ۱۶ گانه از نشانگر میانگین به شرح زیر استفاده شد.

الف. گویه‌های متعلق به هر مقوله که به صورت پراکنده در پرسش‌نامه قرار گرفته بودند، در ذیل مقوله مربوط به ترتیب موجود در پرسش‌نامه، انتظام یافتند؛

ب. گویه‌های دارای بار منفی قبل از تحلیل‌های آماری ارزش‌گذاری معکوس شدند؛

ج. تحلیل به گونه‌ای انجام پذیرفت که تأثیر بی‌پاسخ‌ها (پاسخ‌های هدر رفته) در میانگین از بین برود؛

د. به پاسخ خیلی موافقم ۴؛ موافقم ۳؛ مخالفم ۲؛ خیلی مخالفم ۱؛ نسبت داده شد و میانگین وزنی هر سؤال تحت عنوان میانگین کل محاسبه و در یک ستون مستقل گزارش شد؛

هـ. با توجه به طیف انتخاب شده که ۴ گزینه‌ای است، گزینه موافقم برابر با $(X=3)$ به عنوان نقطه‌ای که گذر از آن، نشانه مطلوبیت (نیل به هدف مندرج در گویه) است

انتخاب شد. توضیح آن که در طرح‌های ارزشیابی، تعیین نمره برش (نقطه مقایسه) از اهمیت خاصی برخوردار است. در برخی پژوهش‌های ملی که در مورد دروس

دینی و قرآن در کشورمان اجرا شده است نظیر هومن، سعیدی‌رضوانی و پرتو (۱۳۸۰)؛ امام‌جمعه، پرتو و سعیدی‌رضوانی (۱۳۸۰) و سعیدی‌رضوانی، پرتو و

خراسانی (۱۳۸۶)، نقطه برش ۵۷٪ انتخاب شده است؛ اما باید توجه داشت که در طیف چهار گزینه‌ای، نقطه برش ۵۷٪ بین موافقم $(X=3)$ و خیلی موافقم $(X=4)$ قرار

می‌گیرد، بنابراین انتخاب نقطه ۵۷٪ می‌تواند نوعی سخت‌گیری تلقی شود (برخلاف طیف‌های پنج گزینه‌ای که نقطه ۵۷٪ دقیقاً با گزینه موافقم، معادل می‌شود و لذا

انتخاب آن منطقی می‌باشد). از این رو، در این طرح، گذر از نقطه موافق $X=3$ (برابر با نمره متناظر با نقطه ۶۶٪ طیف) [یعنی تفاوت معنادار داشتن (براساس اندازه

آماره t مقایسه با یک شاهد) و نیز بیشتر بودن میانگین هر سؤال نسبت به عدد ۳] به عنوان

شاخص «مطلوبیت» تلقی شد و اگر میانگین سؤالی با عدد ۳، تفاوت معنادار نداشت، صرف نظر از مقدار میانگین، به عنوان «نسبتاً مطلوب» مشخص شد و سؤالات دارای میانگین کمتر از ۳ (به طور معنادار) تا عدد ۲/۵ (نقطه ۰/۵٪) به عنوان شاخص «نسبتاً نامطلوب» و سؤالات دارای میانگین کمتر از ۲/۵ (نقطه ۰/۵٪) به عنوان شاخص «نامطلوب» مشخص شد. به طور خلاصه ملاک استاندارد ارزیابی در طرح حاضر به نحو زیر است.

جدول ۳. استاندارد ارزیابی

ارزیابی	استاندارد
مطلوب (+)	میانگین بالاتر از ۳ (و دارای تفاوت معنادار براساس آماره t و سطح $p \leq 0/05$)
نسبتاً مطلوب (x)	میانگین در حد ۳ (عدم تفاوت معنادار براساس آماره t و سطح $p \leq 0/05$)
نسبتاً نامطلوب (-x)	میانگین کمتر از ۳ (دارای تفاوت معنادار براساس آماره t و سطح $p \leq 0/05$) و تا عدد ۲/۵
نامطلوب (-)	میانگین کمتر از ۲/۵

در ارزشیابی «میانگین- مدار» از جنسیت‌های مختلف درون جامعه معمولاً غفلت می‌شود به همین دلیل در پردازش داده‌های حاصله از آزمون آماری تی تک نمونه‌ای استفاده شد که نتایج آن در بخش یافته‌ها گزارش شده است.

یافته‌ها

در این بخش دیدگاه دانش‌آموزان درخصوص میزان نیل به اهداف قلمرو هفت‌گانه مورد بررسی قرار گرفته است، که نتایج آن به ترتیب در جداول زیر آمده است:

الف. وضعیت دستیابی به اهداف قلمرو مبانی و اصول دین

در این قلمرو دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون سه هدف «تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت»، «کوشش برای تقویت ایمان به خدا و آخرت» و «تلاش برای پیروی از انبیای الهی و ائمه معصومین صلوات الله علیهم» مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۴ مشاهده می‌شود.

جدول ۴. دیدگاه دانش‌آموزان پایه سوم متوسطه پیرامون میزان نیل به اهداف قلمرو

مبانی و اصول دین

مشوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	مقایسه با نقطه (3=x)	sig	ارزیابی کلی
تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت	به یاد خدا بودن در اکثر اوقات	۳/۵۲۵۶	۳/۵۳۹۵	-۰/۲۲۹	۰/۸۱۹	۳/۵۳۲۶	۱۷/۴۸۹	۰/۰۰۱	+
	پرهیز از اندیشه‌های شرک‌آلود	۳/۰۷۰۸	۳/۲۴۸۱✓	-۲/۰۶۶	۰/۰۳۹	۳/۱۶۰۰	۳/۶۹۹	۰/۰۰۱	+
	از اعمال دائمی بودن دعا	۳/۲۹۲۱	۳/۴۴۰۲	-۱/۹۲۴	۰/۰۵۵	۳/۳۶۲۷	۹/۴۰۰	۰/۰۰۱	+
	سعی در فهمیدن هدف خلقت و متناسب نمودن برنامه زندگی با آن	۳/۱۷۲۸	۳/۱۰۰۰	۰/۷۹۹	۰/۴۲۵	۳/۱۳۷۵	۳/۰۲۲	۰/۰۰۳	+
	خواستن نیازهای خود از خدا	۳/۲۸۷۲	۳/۴۸۶۵✓	-۲/۳۵۰	۰/۰۱۹	۳/۳۸۴۲	۹/۰۱۰	۰/۰۰۱	+
	پس از گناه کردن بر اثر غفلت پشیمان شدن و توبه کردن	۳/۴۲۱۹	۳/۳۶۰۲	۰/۷۲۱	۰/۴۷۱	۳/۳۹۱۵	۹/۱۶۵	۰/۰۰۱	+
	در نظر گرفتن عاقبت اخروی در تصمیم‌گیری‌ها	۳/۲۱۵۸	۳/۲۴۳۱	-۰/۳۲۵	۰/۱۴۵	۳/۲۲۹۱	۵/۴۶۲	۰/۰۰۱	+
	مراجعه کردن به تعالیم دینی، برای حل مسائل	۳/۰۰۵۳	۲/۸۸۸۹	۱/۱۷۰	۰/۲۴۳	۲/۹۴۸۵	-۱/۰۳۵	۰/۳۰۱	×
	توکل به خدا در انجام امور	۳/۴۶۳۵	۳/۶۱۴۱	-۱/۹۲۴	۰/۰۵۵	۳/۵۳۷۲	۱۳/۶۷۹	۰/۰۰۱	+

تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت

جدول ۴. (ادامه)

ارزیابی کلی	sig	t مقایسه با نقطه (۳=x)	میانگین کل	sig	T	میانگین دختر	میانگین پسر	گویه‌ها	مشوله
+	۰/۰۰۵	۲/۸۱۷	۳/۱۱۵۵	۰/۵۷۸	۰/۵۵۷	۳/۰۹۲۶	۳/۱۳۸۲	منصرف شدن از انجام گناه در اکثر اوقات	کوشش برای تقویت ایمان به خدا و آخرت
+	۰/۰۰۱	۱۶/۳۴۶	۳/۵۲۰۲	۰/۱۰۸	-۱/۶۰۹	۳/۵۷۱۴	۳/۴۶۹۲	تلاش برای افزایش ایمان به خدا	
+	۰/۰۰۱	۶/۹۱۷	۳/۲۸۸۷	۰/۹۱۲	-۰/۱۱۰	۳/۲۹۳۵	۳/۲۸۴۳	تلاش جهت افزایش معرفت خود نسبت به خدا	
+	۰/۰۰۱	۶/۰۱۴	۳/۲۷۰۵	۰/۱۶۶	-۱/۳۸۷	۳/۳۳۵۲	۳/۲۱۰۵	خضوع و خشوع در نماز جهت ایجاد شوق به خدا	
+	۰/۰۰۱	۱۵/۱۰۸	۳/۵۵۳۸	۰/۵۴۷	-/۰۶۰۳	۳/۵۷۶۰	۳/۵۳۱۸	توسل جستن به اهل بیت(ع) در هنگام مشکلات	تلاش برای پیروی از انبیا الهی و ائمه معصومین
+	۰/۰۰۱	۱۵/۲۵۹	۳/۵۶۰۰	۰/۳۸۱	-/۰۸۷۷	۳/۵۹۲۴	۳/۵۲۸۰	قائل بودن مقام بسیار والا برای اهل بیت(ع)	
+	۰/۰۰۱	۹/۲۵۱	۳/۴۰۵۹	۰/۰۰۸	-۲/۶۶۱	۳/۵۲۴۹	۳/۲۹۳۲	کمک گرفتن از معصومین در هنگام مشکلات	
+	۰/۰۰۱	۴/۴۳۱	۳/۱۹۵۲	۰/۱۱۸	-۱/۵۶۶	۳/۲۶۶۷	۳/۱۲۸۹	تلاش برای بنای زندگی براساس تعالیم پیامبر	
+	۰/۰۰۱	۶/۷۰۴	۳/۲۹۴۶	۰/۲۳۶	۱/۱۸۷	۳/۲۴۰۶	۳/۳۴۵۰	الگو قرار دادن ائمه اطهار(ع)	
×	۰/۱۱۳	۱/۵۸۸	۳/۰۷۵۹	۰/۶۲۹	-/۰۴۸۴	۳/۰۹۹۴	۳/۰۵۳۲	تلاش برای شناختن بیشتر ائمه	

- سال یکم
- شماره ۲
- شماره پیاپی: ۲
- بهار ۱۳۹۵

یافته‌های فوق حاکی از این است که، درخصوص هدف «تلاش برای تنظیم زندگی و عمل بر مبنای ایمان به خدا و آخرت»، دانش‌آموزان در همه موارد دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند به جز مورد مراجعه به تعالیم دینی برای حل مسائل روزمره که دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی بوده‌اند. وضعیت دانش‌آموزان دختر در موارد تلاش برای پرهیز از اندیشه‌های شرک آلود و دعا کردن هر روزه و خواستن نیازها از خدا، به طور معناداری بهتر از پسران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است. درخصوص هدف «کوشش برای تقویت ایمان به خدا و آخرت»، دانش‌آموزان در همه موارد دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند. در هیچ یک از موارد تفاوت معناداری بین جنس دختر و پسر مشاهده نشده است. درخصوص «تلاش برای پیروی از انبیای الهی و ائمه معصومین (ع)»، دانش‌آموزان در همه موارد دارای وضعیت مطلوبی بودند به جز مورد تلاش برای شناخت بیشتر ائمه که دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی بوده‌اند. وضعیت دانش‌آموزان دختر در مورد کمک از معصومین در سختی‌ها و گرفتاری‌ها به طور معناداری بهتر از وضعیت پسران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

ب. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو قرآن کریم

در این قلمرو دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون چهار هدف: «تقویت توانایی قرائت صحیح قرآن کریم و تلاش برای قرائت مستمر»، «توانایی به‌کارگیری شیوه‌های ساده تدبیر در قرآن کریم (و اقدام عملی برای تدبیر)»، «تلاش برای بهره‌مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی» و «تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم» مورد بررسی قرار گرفت. نتایج آن در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۵. دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف قلمرو قرآن کریم

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (3=X)	sig	ارزیابی کلی
تقویت توانایی قرائت صحیح قرآن کریم و تلاش برای قرائت مستمر	دقت در قرائت قاریان قرآن برای بهتر خواندن آن	۳/۱۰۸۶	۳/۰۶۸۲	۰/۴۴۹	۰/۶۵۳	۳/۰۸۸۴	۱/۹۶۹	۰/۰۵۰	x
	تلاش جهت بیش از پیش صحیح خواندن قرآن	۳/۳۷۴۴	۳/۴۲۱۸	-۰/۵۹۷	۰/۵۵۱	۳/۳۹۸۱	۱۰/۰۴۴	۰/۰۱۰	+
	خواندن قرآن حداقل چند ساعت در هفته	۲/۹۶۹۷	۲/۹۸۳۷	-۰/۱۶۰	۰/۸۷۳	۲/۹۷۶۴	-۰/۵۳۸	۰/۵۹۱	x
	شرکت در جلسات قرآن حداقل به‌طور ماهیانه	۲/۸۰۰۰	۲/۵۹۸۹	۱/۸۹۵	۰/۰۵۹	۲/۷۰۳۰	-۵/۵۷۹	۰/۰۱۰	-x
توانایی به‌کارگیری شیوه‌های ساده تدبیر در قرآن کریم	خواندن قرآن با ترجمه، برای فهم بهتر معانی آیات	۳/۲۵۱۲	۳/۱۶۵۹	۱/۰۳۹	۰/۲۹۹	۳/۲۰۸۳	۵/۰۷۹	۰/۰۰۱	+
	خواندن آیات قرآن با ترجمه و تفکر روی آن‌ها	۲/۶۵۳۰	۲/۵۶۰۷	۱/۰۵۵	۱/۲۹۲	۲/۶۰۷۴	-۸/۹۸۴	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه کردن به تفاسیر قرآن جهت درک آیات قرآن	۲/۸۹۹۰	۲/۶۳۴۱	۲/۸۹۸	۰/۰۰۴	۲/۷۶۷۶	-۵/۰۴۲	۰/۰۰۱	-x
	خواندن ترجمه قرآن و دقت در مرتبط کردن آیات	۳/۱۶۹۲	۳/۱۷۳۹	-۰/۵۲	۰/۹۵۸	۳/۱۷۱۵	۳/۸۳۹	۰/۰۰۱	+
	تدبیر در آیات قرآن به منظور ارتباط موضوعی آیات	۲/۹۶۹۲	۲/۹۲۷۴	۰/۴۳۲	۰/۶۶۶	۲/۹۴۹۲	-۱/۰۵۱	۰/۲۹۴	x
	فکر کردن عمیق به مفهوم آیات قرآن	۲/۲۸۵۰	۲/۳۹۲۵	-۱/۰۹۶	۰/۲۷۴	۲/۳۳۷۷	-۱۳/۵۰	۰/۰۰۱	-

- سال یکم
- شماره ۲
- شماره پیاپی: ۲
- بهار ۱۳۹۵

جدول ۵. (ادامه)

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (x=3)	sig	ارزیابی کلی
تلاش برای بهره‌مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی	مراجعه به تفاسیر قرآن جهت شناخت زندگی	۲/۹۱۱۶✓	۲/۷۴۱۸	۲/۰۵۹	۰/۰۴۰	۲/۸۲۷۱	-۴/۱۷۶	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به قرآن برای پاسخگویی به سؤالات مهم دینی	۲/۷۴۰۹	۲/۶۲۱۰	۱/۳۸۱	۰/۱۶۸	۲/۶۸۱۱	-۷/۳۳۶	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به قرآن جهت درک بهتر موضوع معاد	۲/۹۳۲۰✓	۲/۷۳۰۸	۲/۱۴۹	۰/۰۳۲	۲/۸۳۰۹	-۳/۵۹۵	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به قرآن جهت درک موضوع نبوت و امامت	۲/۹۳۷۲	۲/۹۰۴۵	۰/۳۳۲	۰/۷۴۰	۲/۹۲۱۴	-۱/۶۰۲	۰/۱۱۰	x
	سعی در مطابقت دادن اعمال خود با تعالیم قرآن	۳/۰۲۶۲	۲/۹۳۸۹	۰/۹۸۰	۰/۳۲۸	۲/۹۸۳۸	-۳/۴۶۳	۰/۷۱۷	x
تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم	در نظر گرفتن ملاک‌های قرآنی در انتخاب دوست	۲/۹۱۵۵	۲/۷۷۹۳	۱/۶۳۰	۰/۱۰۴	۲/۸۴۷	-۳/۶۴۶	۰/۰۰۱	-x
	توجه به فرامین قرآن در رابطه با رفتار با خانواده	۳/۲۶۴۲✓	۳/۰۴۲۳	۲/۷۹۲	۰/۰۰۵	۳/۱۵۲	۳/۸۱۹	۰/۰۰۱	+
	انجام تعالیم قرآنی در رابطه با گذراندن اوقات فراغت	۳/۰۴۳۷✓	۲/۷۴۵۲	۳/۵۱۲	۰/۰۰۰	۲/۸۹۳	-۲/۴۶۷	۰/۰۱۴	-x
	توجه به قرآن کریم در موضع گیری اجتماعی - سبسی	۳/۱۳۲۷	۳/۰۰۵۵	۱/۳۶۱	۰/۱۷۴	۳/۰۷۱	۱/۵۲۹	۰/۱۲۷	x

یافته‌های فوق حاکی از آن است که در خصوص هدف «تقویت توانایی قرائت صحیح قرآن کریم و تلاش برای قرائت مستمر»، دانش‌آموزان در مورد تلاش بیش از پیش صحیح خواندن قرآن دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند. دانش‌آموزان در موارد دقت در طرز خواندن افراد مسلط به قرآن برای یادگیری بهتر و خواندن قرآن به صورت هفته‌ای چند ساعت دارای وضعیت

نسبتاً مطلوبی بوده‌اند. در هیچ یک از موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است. وضعیت در مورد شرکت ماهانه در جلسات قرآن نسبتاً نامطلوب است. در خصوص هدف «توانایی به‌کارگیری شیوه‌های ساده تدبیر در قرآن کریم»، دانش‌آموزان در موارد خواندن ترجمه فارسی قرآن برای فهم بهتر آن و دقت به ارتباط آیات با یکدیگر هنگام خواندن ترجمه قرآن دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند. دانش‌آموزان در موارد تدبیر در آیات مختلف به منظور ارتباط موضوعی آیات دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی بوده‌اند. دانش‌آموزان در موارد تفکر بر روی آیات قرآن و مراجعه به تفسیر قرآن برای درک بهتر آیات دارای وضعیت نسبتاً نامطلوبی بودند. دانش‌آموزان در مورد فکر کردن عمیق پیرامون مفهوم آیات قرآن دارای وضعیت نامطلوبی بوده‌اند. وضعیت دانش‌آموزان پسر در مورد مراجعه به تفسیر قرآن برای درک بهتر آیات قرآن به طور معناداری بهتر از وضعیت دختران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است. در خصوص هدف «تلاش برای بهره‌مندی از معارف قرآن کریم برای شناخت عقاید نظری و شیوه زندگی»، دانش‌آموزان در موارد مراجعه به ترجمه یا تفسیر قرآن برای درک بهتر موضوع نبوت و امامت و تطبیق اعمال خود با تعالیم قرآنی دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی بوده‌اند. دانش‌آموزان در موارد مراجعه به ترجمه یا تفسیر قرآن برای شناخت زندگی اسلامی، استفاده از قرآن برای پاسخگویی به سئوالات دینی و مراجعه به ترجمه یا تفسیر قرآن برای درک بهتر موضوع معاد دارای وضعیت نسبتاً نامطلوبی بوده‌اند. وضعیت دانش‌آموزان پسر در مورد مراجعه به ترجمه یا تفسیر قرآن برای شناخت زندگی اسلامی و مراجعه به تفسیر یا ترجمه قرآن برای درک بهتر موضوع معاد به طور معناداری بهتر از وضعیت دختران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

در خصوص هدف «تلاش برای تنظیم برنامه‌های زندگی بر مبنای تعالیم قرآن کریم»، دانش‌آموزان در مورد توجه به فرامین خدا در قرآن در رفتار با خانواده دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند. دانش‌آموزان در مورد توجه به جهت‌گیری‌های قرآن برای موضع‌گیری‌های اجتماعی و سیاسی وضعیت نسبتاً مطلوبی داشته‌اند. دانش‌آموزان در مورد در نظر گرفتن ملاک‌های قرآنی در انتخاب دوست، رفتار با همسالان و توجه به امور توصیه شده در گذران اوقات فراغت دارای وضعیت نسبتاً نامطلوبی بوده‌اند. وضعیت پسران در موارد توجه به فرامین خدا در قرآن، در رفتار با خانواده و انجام دادن امور توصیه شده در قرآن برای گذران

اوقات فراغت به طور معناداری بهتر از وضعیت دختران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

ج. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو سنت و سیره

در این قلمرو سه هدف: تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه(س)، ائمه معصومین و اسوه قرار دادن آن‌ها، تلاش برای کسب معرفت و محبت نسبت به امام عصر (عج)، انجام وظایف خود نسبت به ایشان و تلاش برای بهره‌مندی از معارف معصومین(ع) برای شناخت عقاید نظری مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۶. دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف قلمرو سنت و سیره

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (۳=خ)	sig	ارزیابی کلی
تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه(س) و ائمه معصومین(ع) و اسوه قرار دادن آن‌ها	مطالعه زندگی پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع)	۳/۰۶۰۵۵✓	۲/۸۹۸۱	۲/۰۴۹	۰/۰۴۱	۲/۹۷۹۱	-۰/۵۲۵	۰/۶۰۰	x
	توجه به احادیث پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع) راجع به خانواده	۳/۴۲۹۲✓	۳/۱۲۳۸	۳/۹۶۷	۰/۰۰۱	۳/۲۷۷۳	۷/۰۷۸	۰/۰۰۱	+
	توجه به سخنان معصومین(ع) در انتخاب دوست	۳/۱۴۹۰	۳/۰۱۹۳	۱/۴۸۶	۰/۱۳۸	۳/۰۸۴۳	۱/۹۳۰	۰/۰۵۴	x
	سعی در انطباق رفتار اجتماعی	۳/۱۸۰۴	۳/۱۷۳۲	۰/۰۷۷	۰/۹۳۹	۳/۱۷۶۹	۳/۷۶۶	۰/۰۰۱	+
	سعی در ایجاد صفات اخلاقی معصومین(ع)	۳/۰۵۲۶	۳/۰۷۰۷	-۰/۲۰۲	۰/۸۴۰	۳/۰۶۱۵	۱/۳۸۴	۰/۱۶۷	x
	سعی در توجه به روش ائمه اطهار(ع)	۳/۰۱۵۲	۳/۰۴۹۲	-۰/۳۳۳	۰/۷۴۰	۳/۰۳۱۵	۰/۶۱۷	۰/۵۳۸	x
	سنجیدن میزان شباهت اعمال با معصومین(ع)	۲/۹۷۴۱	۲/۸۸۴۶	۰/۹۳۹	۰/۳۴۸	۲/۹۳۰۷	-۱/۴۵۶	۰/۱۴۶	x

جدول ۶. (ادامه)

مقوله	گوبه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (۳=x)	sig	ارزبایی کلی
تلاش برای کسب معرفت و محبت بیشتر نسبت به امام عصر (عج)	درخواست فرج امام زمان (عج)	۳/۶۳۲۶	۳/۵۵۰۰	۱/۲۹۸	۰/۱۹۵	۳/۵۹۰۸	۱۸/۵۶۷	۰/۰۰۱	+
	شرکت کردن در جلسات سخنرانی مذهبی	۳/۱۲۴۴	۳/۱۰۲۴	۰/۲۵۰	۰/۸۰۳	۳/۱۱۳۵	۲/۵۸۵	۰/۰۱۰	+
	سعی در مطالعات مذهبی راجع به امام زمان (عج)	۳/۱۰۰۵	۳/۲۴۸۸	-۱/۷۶۴	۰/۰۷۸	۳/۱۷۳۹	۴/۱۲۸	۰/۰۰۱	+
	صدقه دادن به نیت سلامتی امام زمان (عج)	۳/۲۰۶۲	۳/۳۲۴۲	-۱/۳۰۴	۰/۱۹۳	۳/۲۶۳۳	۵/۸۱۶	۰/۰۰۱	+
	خواندن دعاهای مربوط به امام زمان (عج)	۳/۰۷۲۹	۳/۳۳۵۲	-۲/۸۵۳	۰/۰۰۵	۳/۱۹۹۵	۴/۳۰۱	۰/۰۰۱	+
تلاش برای بهره‌مندی از معارف معصومین (ع)	مراجعه به احادیث معصومین (ع) جهت فهم توحید	۲/۸۹۱۵	۲/۷۵۰۰	۱/۷۲۲	۰/۰۸۶	۲/۸۲۰۸	-۴/۳۵۱	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به احادیث معصومین (ع) جهت فهم نبوت	۲/۹۷۶۱	۲/۶۹۲۳	۳/۱۸۶	۰/۰۰۲	۲/۸۳۴۵	-۳/۶۷۵	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به احادیث معصومین (ع) جهت فهم امامت	۲/۹۷۹۵	۲/۷۶۲۷	۲/۲۳۲	۰/۰۲۶	۲/۸۷۶۳	-۲/۵۳۵	۰/۰۱۲	-x
	مراجعه به احادیث معصومین (ع) جهت فهم معاد	۲/۹۱۱۵	۲/۸۶۸۶	۰/۴۳۱	۰/۶۶۷	۲/۸۹۱۰	-۲/۱۹۳	۰/۰۲۹	-x

- سال یکم
- شماره ۲
- شماره پیاپی: ۲
- بهار ۱۳۹۵

یافته‌های فوق حاکی از آن است که دیدگاه دانش‌آموزان در خصوص هدف «تلاش برای پیروی از رسول خدا(ص)، حضرت فاطمه(س) و ائمه معصومین و اسوه قرار دادن آن‌ها» مطلوب و نسبتاً مطلوب بوده است. دیدگاه دانش‌آموزان پسر در موارد مطالعه زندگی نامه پیامبران(ع) و ائمه(ع) برای استفاده در زندگی و توجه به توصیه‌های پیامبر و ائمه(ع) در رفتار با خانواده به طور معناداری بهتر از وضعیت دختران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

در خصوص هدف «تلاش برای کسب معرفت و محبت بیشتر نسبت به امام عصر(عج) و انجام وظایف خود نسبت به ایشان»، دانش‌آموزان در همه موارد دارای وضعیت مطلوبی بوده‌اند. وضعیت دانش‌آموزان دختر در مورد خواندن دعاهای مربوط به امام زمان (عج) به طور معناداری بهتر از وضعیت پسران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

در خصوص هدف «تلاش برای بهره‌مندی از معارف معصومین(ع) برای شناخت عقاید نظری»، دانش‌آموزان در همه موارد دارای وضعیت نسبتاً نامطلوبی بوده‌اند. وضعیت پسران در موارد مراجعه به احادیث برای فهم بهتر موضوع نبوت و مراجعه به احادیث برای فهم بهتر موضوع امامت به طور معناداری بهتر از وضعیت دختران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

د. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو انسان در اسلام

در این قلمرو دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون هدف: «تلاش برای کسب بینش اسلامی از انسان و مقصد حقیقی انسان» مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۷ مشاهده می‌شود.

جدول ۷. دیدگاه دانش آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف قلمرو انسان در اسلام

ارزیابی کلی	sig	t مقایسه با نقطه (3=x)	میانگین کل	sig	T	میانگین دختر	میانگین پسر	گویه‌ها	مقوله
×	۰/۰۵۵	۱/۹۲۵	۳/۰۷۳۲	۰/۰۷۰	۱/۸۱۴	۳/۰۰۴۶	۳/۱۴۲۲۷	تلاش جهت درک منزلت انسان در اسلام	تلاش برای کسب بینش اسلامی از انسان و انتخاب مقصد جهت‌ها
×	۰/۰۵۳۲	۰/۶۲۵	۳/۰۲۶۱	۰/۲۳۱	۱/۱۹۹	۲/۹۷۶۴	۳/۰۷۶۶	تلاش جهت درک مراتب انسان‌های مؤمن	
×	۰/۰۶۸	۱/۸۳۱	۳/۰۸۶۴	۰/۴۵۶	۰/۷۴۶	۳/۰۴۹۵	۳/۱۲۰۰	مطالعه راجع به سرنوشت انسان‌ها	
+	۰/۰۰۱	۹/۳۶۷	۳/۳۲۵۰	۰/۴۷۲	۰/۷۲۰	۳/۳۰۰۰	۳/۳۵۰۰	تلاش برای خود سازی معنوی و اخلاقی	
+	۰/۰۰۱	۴/۵۰۶	۳/۱۷۴۱	۰/۰۷۳	۱/۸۰۰	۳/۱۰۴۳	۳/۲۴۳۰	حفظ کرامت انسانی خود، با پرهیز از گناه	
+	۰/۰۰۱	۱۴/۴۹۸	۳/۵۱۶۶	۰/۸۴۲	-۰/۲۰۰	۳/۵۲۴۱	۳/۵۰۹۸	خودشناسی جهت نزدیک شدن به خدا	
+	۰/۰۰۱	۱۲/۸۸۳	۳/۴۶۶۷	۰/۴۶۲	-۰/۷۳۷	۳/۴۹۴۶	۳/۴۴۱۲	حساس به سرنوشت خود	
+	۰/۰۰۱	۷/۸۵۷	۳/۳۳۴۲	۰/۶۶۵	-۰/۴۳۳	۳/۳۵۳۳	۳/۳۱۶۳	تلاش جهت رسیدن به سعادت	

یافته‌های فوق حاکی از آن است که دیدگاه دانش‌آموزان در خصوص هدف «تلاش برای کسب بینش اسلامی از انسان و مقصد حقیقی انسان»، در همه موارد مطلوب بوده است به جز موارد - درک مقام انسان در اسلام، درک مراتب مختلف انسانی و مطالعه راجع به سرنوشت انسان - که دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی بودند. در مورد تلاش برای درک جایگاه انسان، وضع پسران بالاتر از دختران و در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

ه. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو جامعه اسلامی

در این قلمرو دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون دو هدف «تلاش در جهت ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه اسلامی و مراعات حقوق مردم و حکومت» و «انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان در موقعیت‌های ضروری» مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۸ مشاهده می‌شود.

- سال یکم
- شماره ۲
- شماره پیاپی: ۲
- بهار ۱۳۹۵

جدول ۸. دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف مربوط به قلمرو جامعه اسلامی

مقوله	گوبه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه ($\bar{x}=3$)	sig	ارزیابی کلی
تلاش در جهت نیل به نقش مثبت و سازنده در جامعه اسلامی و مراعات حقوق مردم و حکومت	پرهیز از بارتی بازی	۲/۴۶۰۵	۲/۶۸۸۴✓	-۲/۱۶۱	۰/۰۳۱	۲/۵۷۴۴	-۸/۰۳۸	۰/۰۰۱	-x
	رعایت نکردن برخی مقررات راهنمایی و رانندگی	۲/۷۱۶۳	۲/۹۱۹۰	-۱/۹۰۶	۰/۰۵۷	۲/۸۱۸۲	-۳/۴۰۸	۰/۰۰۱	-x
	شرکت در راهپیمایی‌هایی نظیر ۲۲ بهمن	۲/۷۶۹۶✓	۲/۲۶۷۹	۴/۴۱۸	۰/۰۰۱	۲/۵۱۵۷	-۸/۳۴۴	۰/۰۰۱	-x
	حساس بودن به وفای به عهد	۳/۴۳۷۵	۳/۵۴۲۹	-۱/۴۱۴	۰/۱۵۸	۳/۴۹۰۴	۱۳/۱۵۰	۰/۰۰۱	+
	سعی در رعایت ظاهر آراسته اسلامی	۲/۹۵۴۳	۳/۰۳۲۸	-۰/۷۷۰	۰/۴۴۲	۲/۹۹۲۱	-۰/۱۵۵	۰/۸۷۷	x
	سعی در خوب کار کردن	۳/۳۶۷۹	۳/۵۸۱۰✓	-۲/۴۸۶	۰/۰۱۳	۳/۴۷۰۴	۱۰/۹۰۸	۰/۰۰۱	+
	حفظ احترام دیگران و خودداری از توهین	۳/۱۵۱۰	۳/۱۲۰۲	۰/۳۳۵	۰/۷۳۸	۳/۱۳۶۰	۲/۹۶۰	۰/۰۰۳	+
	ترک موقعیت در قبال بخش موسیقی	۲/۷۲۸۲✓	۲/۴۷۸۰	۲/۲۰۱	۰/۰۲۸	۲/۶۰۷۴	-۶/۸۷۷	۰/۰۰۱	-x
	تشویق دوستان در انجام اعمال خوب دینی	۳/۰۰۰۰	۳/۰۳۷۴	-۰/۳۹۷	۰/۶۹۲	۳/۰۱۸۳	۰/۳۸۹	۰/۶۹۷	x
	دفاع از نظام جمهوری اسلامی	۳/۱۲۱۷✓	۲/۸۵۷۹	۲/۴۱۵	۰/۰۱۶	۲/۹۹۱۹	-۰/۱۴۷	۰/۸۸۳	x
	پاسخ استدلالی در قبال بحث غیر منصفانه	۳/۰۹۹۰	۲/۹۰۰۶	۱/۸۶۰	۰/۰۶۴	۳/۰۰۲۷	۰/۰۵۰	۰/۹۶۰	x
	مذاکره با دوستان درباره مسائل دینی	۳/۰۱۵۶	۲/۹۹۴۴	۰/۲۰۵	۰/۸۳۷	۳/۰۰۵۴	۰/۱۰۴	۰/۹۱۷	x
	پرهیز از تمسخر دوستان	۳/۰۸۹۰	۳/۱۹۴۶	-۱/۰۱۵	۰/۳۱۱	۳/۱۴۱	۲/۷۱۰	۰/۰۰۷	+
	انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان	آمادگی حضور در لبنان و فلسطین جهت حمایت از مقاومت	۲/۲۲۴۸	۲/۱۵۲۸	۰/۶۴۳	۰/۵۲۱	۲/۱۸۸۹	-۱۴/۴۹۳	۰/۰۰۱
کمک به تقاضای مسلمانان در حد توان		۳/۳۵۷۱	۳/۳۱۹۲	۰/۵۲۲	۰/۶۰۲	۳/۳۳۸۱	۹/۳۲۴	۰/۰۰۱	+
شرکت در راهپیمایی روز قدس		۲/۴۱۵۵✓	۱/۹۸۵۲	۳/۷۹۶	۰/۰۰۱	۲/۲۰۲۴	-۱۳/۸۴۹	۰/۰۰۱	-
آمادگی حضور برای دفاع از مسلمانان		۲/۸۴۱۸	۲/۷۲۴۳	۱/۰۴۴	۰/۲۹۷	۲/۷۸۴۸	-۳/۸۲۵	۰/۰۰۱	-x

یافته‌های جدول ۸ حاکی از آن است که دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون هدف «تلاش در جهت ایفای نقش مثبت و سازنده در جامعه اسلامی و مراعات حقوق مردم و حکومت»، و زیرمجموعه‌های اهداف فوق از قبیل: وفای به عهد، خوب کار کردن، حفظ احترام دیگران، خودداری از تمسخر و توهین به دیگران مطلوب بوده است. دانش‌آموزان در موارد داشتن ظاهر آراسته، تشویق دوستان به اعمال خوب دینی، دفاع از نظام جمهوری اسلامی در بحث‌های خانوادگی، پاسخ همراه استدلال در صورت مطرح شدن بحث غیر منصفانه از سوی دوستان نسبت به نظام جمهوری اسلامی و صحبت با دوستان در مورد مسائل دینی دارای وضعیت نسبتاً مطلوبی هستند. دیدگاه دانش‌آموزان در موارد عدم انجام کار خلاف قانون حتی اگر کار راه‌انداز باشد، رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی، شرکت در راهپیمایی‌های حمایت از جمهوری اسلامی و تذکر دادن یا ترک موقعیت در صورت پخش موسیقی یا فیلم تحریک‌کننده، نسبتاً نامطلوب است. وضعیت دانش‌آموزان پسر در موارد شرکت در راهپیمایی‌های حمایت از جمهوری اسلامی، تذکر دادن یا ترک موقعیت در صورت پخش فیلم تحریک‌کننده و دفاع از نظام جمهوری اسلامی در بحث‌های خانوادگی به طور معناداری بهتر از دختران بوده است. وضعیت دانش‌آموزان دختر در موارد عدم انجام کار خلاف قانون حتی اگر کار راه‌انداز باشد به طور معناداری بهتر از پسران بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

در خصوص هدف «انجام مراتبی از تعهد خود نسبت به مسلمانان در موقعیت‌های ضروری»، دیدگاه دانش‌آموزان در مورد «کمک به مسلمانان در حد توان»، مطلوب گزارش شده است. دیدگاه دانش‌آموزان در مورد آمادگی برای دفاع از مسلمانان نسبتاً مطلوب، در مورد «آمادگی برای حمایت، کمک به مقاومت اسلامی لبنان، فلسطین و شرکت در راهپیمایی روز قدس» نسبتاً نامطلوب یا نامطلوب گزارش شده است.

و. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو راه زندگی

در این قلمرو دو هدف: «توجه به داشتن زندگی زیست‌مسلمانی» و «تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه، طبیعت و خود» مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۹ مشاهده می‌شود.

جدول ۹. دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف مربوط به قلمرو راه زندگی

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	مقایسه با نقطه (۳=x)	sig	ارزیابی کلی
نوجه داشتن به زندگی مسلمانی	دغدغه نسبت به چگونگی گذراندن اوقات روزانه	۲/۸۰۵۶	۲/۶۶۶۷	۱/۴۲۴	۰/۱۵۵	۲/۷۳۶۱	-۵/۴۰۴	۰/۰۰۱	-x
	نداشتن برنامه مشخصی برای زندگی	۲/۴۰۵۷	۲/۴۴۲۳	-۰/۳۵۶	۰/۷۲۲	۲/۴۲۳۸	-۱۱/۲۱۴	۰/۰۰۱	-x
	عدم گذراندن اوقات فراغت به بیهودگی	۲/۵۴۷۶	۲/۷۸۶۷	-۲/۱۰۸	۰/۰۳۶	۲/۶۶۷۵	-۵/۸۳۹	۰/۰۰۱	-x
	ثبت کارهای خوب و بد خود در جهت محاسبه آن‌ها	۲/۴۵۴۱	۲/۲۷۴۷	۱/۵۵۴	۰/۱۲۱	۲/۳۶۷۷	-۱۰/۹۴۱	۰/۰۰۱	-
	سعی در مرور اعمال خود هر چند وقت یک بار	۳/۱۵۱۸	۳/۱۵۱۷	۰/۰۰۲	۰/۹۹۹	۳/۱۵۱۸	۳/۳۳۳	۰/۰۰۱	+
	تلاش جهت پیدا کردن مشاور خوب برای خود	۳/۱۹۹۰	۳/۲۹۵۱	-۱/۰۴۴	۰/۲۹۷	۳/۲۴۶۰	۵/۳۴۶	۰/۰۰۱	+
	خواندن نماز در مسجد در صورت امکان	۲/۸۹۲۰	۲/۵۳۹۲	۳/۸۴۰	۰/۰۰۱	۲/۷۱۴۰	-۶/۱۲۹	۰/۰۰۱	-x
	مبارزه با وسوسه‌های شیطانی به عنوان برنامه زندگی	۳/۱۵۰۹	۳/۰۶۲۸	۱/۰۲۱	۰/۳۰۸	۳/۱۰۷۴	۲/۴۸۹	۰/۰۱۳	+
	دین‌داری ملاک اصلی در انتخاب دوست	۳/۰۱۴۲	۲/۹۱۹۰	۱/۰۲۲	۰/۳۰۷	۲/۹۶۶۷	-۰/۷۱۴	۰/۴۷۶	x
	سعی در دوری از گناه و موقعیت‌های گناه‌آلود	۳/۱۱۰۵	۳/۲۵۸۲	-۱/۶۲۷	۰/۱۰۵	۳/۱۸۲۸	۴/۰۱۹	۰/۰۰۱	+
	مهم بودن برخورد دوستان در انجام اعمال دینی	۲/۲۹۵۳	۲/۶۹۱۹	-۳/۴۶۳	۰/۰۰۱	۲/۴۸۹۴	-۸/۷۹۳	۰/۰۰۱	-x
	دشمن دانستن شیطان و مراقبت از فریب او	۳/۴۰۸۴	۳/۳۸۵۰	۰/۲۸۷	۰/۷۷۴	۳/۳۹۶۸	۹/۷۸۳	۰/۰۰۱	+
	خودداری از مشاهده فیلم و تصاویر تحریک‌کننده	۲/۹۰۶۳	۲/۹۷۸۴	-۰/۶۸۵	۰/۴۹۴	۲/۹۴۱۶	-۱/۱۰۹	۰/۲۶۸	x
	سؤال کردن درباره احکام شرعی	۲/۲۰۸۳	۲/۳۹۷۸	-۱/۵۸۴	۰/۱۱۴	۲/۳۰۱۶	-۱۱/۶۵۶	۰/۰۰۱	-
	رعایت کردن حدود شرعی در ارتباط با جنس مخالف	۲/۹۴۸۲	۳/۱۶۲۲	-۲/۱۵۴	۰/۰۳۲	۳/۰۵۲۹	۱/۰۶۰	۰/۲۹۰	x

نوجه داشتن به زندگی مسلمانی

جدول ۹. (ادامه)

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (3=x)	sig	ارزیابی کلی
تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه، طبیعت و خود	انجام بخشی از کارهای شخصی	۲/۸۲۲۴	۳/۰۹۷۷✓	-۲/۶۰۸	۰/۰۰۹	۲/۹۶۰۴	-۰/۷۴۶	۰/۴۵۶	x
	تلاش در جهت ایجاد جامعه‌ای بهتر برای آینده	۳/۳۴۹۵	۳/۳۰۶۲	۰/۵۵۰	۰/۵۸۲	۳/۳۲۷۷	۸/۳۳۸	۰/۰۰۱	+
	سعی در تقویت اراده	۳/۴۶۶۳	۳/۵۱۳۸	-۰/۶۲۷	۰/۵۳۱	۳/۴۸۹۳	۱۲/۹۴۰	۰/۰۰۱	+
	ترجیح دادن منافع و حقوق دیگران بر منافع فردی	۲/۸۷۹۶	۲/۸۲۷۸	۰/۴۹۷	۰/۶۲۰	۲/۸۵۴۴	-۲/۷۹۵	۰/۰۰۵	-x
	مقاومت در برابر پیشنهادهای غیراخلاقی دوستان	۳/۱۳۹۰	۳/۲۸۸۹	-۱/۵۴۹	۱/۱۲۲	۳/۲۱۲۵	۴/۳۸۶	۰/۰۰۱	+
	ترجیح دادن همراهی نکردن با دوستان گناهکار	۳/۱۶۱۵	۳/۱۸۵۸	-۰/۲۴۵	۰/۸۰۷	۳/۱۷۳۳	۳/۴۹۱	۰/۰۰۱	+

یافته‌های فوق حاکی از آن است که درخصوص هدف «توجه به داشتن زندگی زیست‌مسلمانی»، وضعیت دانش‌آموزان در موارد دغدغه داشتن نسبت به چگونگی گذراندن اوقات روزانه، داشتن برنامه مشخص برای زندگی غیر از اوقات مدرسه، عدم وقت‌گذرانی بیهوده و یادداشت کارهای بد و خوب، مهم دانستن برخورد دوستان در انجام اعمال دینی و پرسش در مورد احکام شرعی و خواندن نماز در مسجد نسبتاً نامطلوب بوده است. دانش‌آموزان در موارد مرور اعمال خود جهت برنامه‌ریزی برای شناسایی و رفع خطاها، تلاش برای پیدا کردن مشاور خوب، مبارزه با وسوسه‌های شیطانی، دوری از گناه، دشمن‌پنداشتن شیطان و رعایت حدود شرعی در ارتباط با جنس مخالف به نقطه مطلوب رسیده‌اند. در مورد وقت‌گذرانی بیهوده و مهم دانستن برخورد دوستان در انجام اعمال دینی و رعایت کردن حدود شرعی در ارتباط با جنس مخالف وضعیت دختران به طور معناداری از پسران بهتر بوده است. در مورد خواندن نماز در مسجد وضعیت پسران به طور معناداری از دختران بهتر بوده است. در سایر موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشد.

در خصوص هدف «تلاش در جهت ایفای مسئولیت‌های خود نسبت به جامعه، طبیعت و خود»، دیدگاه دانش‌آموزان در موارد تلاش برای ساختن جامعه‌ای بهتر برای آینده سعی، در قوی‌تر کردن اراده، مقاومت در برابر پیشنهادهای غیراخلاقی دوستان و عدم همراهی با دوستان در صورت ارتکاب گناه، مطلوب و در مورد انجام دادن برخی از کارهای خود نسبتاً مطلوب و ترجیح دیگران بر خود در منافع فردی نسبتاً نامطلوب است.

ز. وضعیت دستیابی به اهداف مربوط به قلمرو دین در دنیای جدید

در این قلمرو هدف «مراعات اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز» مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۱۰ مشاهده می‌شود.

جدول ۱۰. دیدگاه دانش‌آموزان پیرامون میزان نیل به اهداف مربوط به قلمرو دین در دنیای جدید

مقوله	گویه‌ها	میانگین پسر	میانگین دختر	T	sig	میانگین کل	t مقایسه با نقطه (۳=x)	sig	ارزیابی کلی
مراعات اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز	انتخاب کردن مرجع تقلید تاکنون	۲/۷۰۵۶	۲/۸۱۳۶	-۰/۹۳۰	۰/۳۵۳	۲/۷۶۰۴	-۴/۱۲۹	۰/۰۰۱	-x
	دفاع از اسلام در برابر بدگویی دیگران	۳/۳۹۵۸	۳/۱۵۲۸	۱/۶۲۱	۰/۱۰۶	۳/۲۲۳۸	۵/۰۶۴	۰/۰۰۱	+
	مراقبت دائم در مقابل زرق و برق دنیا	۲/۹۶۱۹	۲/۷۸۵۷	۱/۷۵۸	۰/۰۸۰	۲/۸۷۳۸	-۲/۵۱۱	۰/۰۱۲	-x
	پرهیز از موسیقی‌های تحریک‌کننده	۲/۵۱۲۴	۲/۵۲۴۱	-۰/۱۰۵	۰/۹۱۶	۲/۵۱۸۰	-۸/۷۵۷	۰/۰۰۱	-x
	مراجعه به روحانیون جهت فهم نظر دین	۲/۶۸۷۵	۲/۶۷۵۸	۰/۱۰۸	۰/۹۱۴	۲/۶۸۱۸	-۵/۸۹۰	۰/۰۰۱	-x
	انتقاد به مظاهر و جلوه‌های منفی غرب	۲/۸۰۶۳	۲/۸۲۱۲	-۰/۱۳۵	۰/۸۹۳	۲/۸۱۳۵	-۳/۳۷۰	۰/۰۰۱	-x

یافته‌های فوق حاکی از آن است که در خصوص هدف «مراعات اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز»، دیدگاه دانش‌آموزان در مورد دفاع از اسلام در صورت

بدگویی از دین اسلام مطلوب و در سایر موارد نسبتاً نامطلوب می‌باشد. در هیچ یک از موارد تفاوت معناداری بین دو جنس دختر و پسر مشاهده نشده است.

بحث و نتیجه گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی دیدگاه دانش‌آموزان دوره متوسطه پیرامون دست‌یابی به اهداف برنامه درسی دین و زندگی در قلمرو «عمل و رفتار» است. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد که براساس دیدگاه دانش‌آموزان وضعیت در تمامی اهداف مرتبط با مفاهیم اساسی مبانی و اصول دین در حد مطلوب گزارش شده است. میزان دست‌یابی به مفاهیم اساسی «قرآن کریم»، در مورد اهداف مرتبط با قرائت قرآن، تلاش برای تقویت توانایی قرائت قرآن و تلاش برای رسیدن به توانایی صحیح خواندن قرآن نسبتاً مطلوب گزارش شده است. در مورد نیل به هدف «توانایی به‌کارگیری شیوه‌های تدبیر به‌ویژه در خصوص تفکر روی آیات قرآن» و تلاش برای بهره‌گیری از قرآن جهت کسب معرفت، وضعیت گزارش شده چندان مطلوب نیست.

در رابطه با مفاهیم اساسی «سیره اهل البیت (ع)» در اهداف مرتبط با تلاش در پیروی از اهل بیت (ع) و کسب معرفت و محبت نسبت به امام زمان (عج) دیدگاه دانش‌آموزان مطلوب، ولی در مورد تلاش برای بهره‌گیری از معارف معصومین (ع)، شناخت عقاید، دیدگاه دانش‌آموزان چندان مطلوب گزارش نشده است.

در اهداف مرتبط با مفاهیم اساسی «انسان در اسلام» دیدگاه دانش‌آموزان مطلوب گزارش شده است. به‌عبارت دیگر دانش‌آموزان توجه خوبی به تلاش برای شناخت جایگاه انسان و توجه به خود دارند. درخصوص اهداف مرتبط با مفاهیم اساسی جامعه اسلامی، دیدگاه دانش‌آموزان در سطح مطلوبی قرار ندارد، به‌گونه‌ای که قانون‌گریزی، عدم توجه جدی به امر به معروف و نهی از منکر و حمایت اندک از مسلمانان سایر کشورها، ضعف‌های جدی گزارش شده است. (البته در این مقوله نکات مثبتی در رابطه با پایبندی به عهد در جامعه، پرهیز از توهین در اجتماع، تشویق دوستان به انجام کارهای خوب و کمک به تقاضای افراد در حد توان وجود دارد).

با توجه به تحلیل داده‌های مرتبط با اهداف مربوط به مفاهیم اساسی «راه زندگی»، دیدگاه دانش‌آموزان در مورد ابعاد مرتبط با برنامه‌ریزی و مراقبت برای زیست مسلمانی

در بُعد برنامه‌ریزی مطلوب نیست، اما در خصوص تلاش برای اجرای دین در زندگی فردی (مراقبت در برابر شیطان)، تلاش برای انجام مسئولیت‌ها و وضعیت نسبتاً مطلوب گزارش شده است (اگرچه افراد به آن درجه از ایمان نرسیده‌اند که علیرغم نظر منفی برخی دوستان‌شان بتوانند اعمال دینی را انجام دهند).

دیدگاه دانش‌آموزان در رابطه با مفاهیم اساسی «مراعات اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز»، نامطلوب گزارش شده است، به گونه‌ای که از سویی عمل دفاع از اسلام و تا حدی انتقاد به غرب انجام می‌شود و از سویی، به خصوص راجع به پذیرفتن مرجعیت دینی، مشکل جدی به چشم می‌خورد.

دانش‌آموزان چندان اهم ضوابط و شعائر دینی در دنیای امروز را مراعات نمی‌نمایند. بنابراین نوعی شکاف میان اراده برای عمل و عملکردهای واقعی وجود دارد. این یافته همسو با سعیدی رضوانی، باغگلی و امین‌خندقی (۱۳۸۶)، لطف‌آبادی (۱۳۸۲)، آخوندی (۱۳۸۳) و سازمان تبلیغات اسلامی خراسان رضوی (۱۳۷۷) است. علاوه بر این یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که نشانه‌هایی از گرایش به برخورد گزینشی با دین در میان دانش‌آموزان گروه نمونه مشاهده می‌شود. به عبارت دیگر آن‌جا که در گویه‌های مربوط به اهداف، دانش‌آموزان در برخی گویه‌ها موافق و در برخی مخالف هستند و یا آنجا که دانش‌آموزان در حوزه مسائل اجتماعی، قانون‌گریزی و امر به معروف و نهی از منکر مشکل دارند - درست برخلاف مفاد راهنمای برنامه درسی - به نظر می‌رسد دانش‌آموزان به صورت گزینشی با دین برخورد می‌کنند. (اما با نگاه مثبت‌تر و تا حدی امیدوارانه می‌توان وضع موجود را به دوره گذر و تحول طبیعی شبیه دانست).

چنان‌که پژوهش‌ها (اسلامیان، سعیدی رضوانی و امین‌خندقی؛ ۱۳۹۴ و مهاجر، ۱۳۹۱) نیز نشان می‌دهند باید اذعان داشت که نیروی انسانی دست‌اندرکار در تربیت دینی و اخلاقی از وضعیت و جایگاه مطلوب خود، فاصله زیادی دارد. چنین معلمانی چه بسا بتوانند دانش‌آموزان را به حفظ و یا بالاتر، فهم دلایل اثبات وجود خداوند و ادارند ولی کمتر می‌توانند در تقویت رفتارهای دینی و اخلاقی تأثیر به‌سزایی داشته باشند. ضعف سایر الگوهای تربیتی نیز در عدم تأثیر آموزش‌ها، در حیطه رفتار مؤثر بوده‌اند. جنبه رسمی داشتن نظام آموزشی، تلقی رسمی و عدم قائل بودن بار تربیتی از سوی دانش‌آموزان، به خصوص در مقاطع بالاتر از تحصیلات و مدرسه، نظام ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و

به‌کارگیری الگوی موضوعات مجزا از مواردی هستند، که در عدم تقویت و توسعه رفتار دینی و اخلاقی در دانش‌آموزان و محدودیت موجود در بهره‌گیری از انبوه فعالیت‌های تربیت دینی و اخلاقی موجود تأثیر زیادی دارند (سعیدی رضوانی و باغلی، ۱۳۸۹).

محتوای یکسان آموزش‌های دینی و اخلاقی برای تمامی دانش‌آموزان، عامل دیگری است که آموزش‌های دینی را عمدتاً در تقویت بعد شناختی محدود می‌کند. بسیاری از وقایع بزرگ تاریخ اسلامی نظیر واقعه‌ی مربوط به زبیر، حر و بشر حافی و ... و نیز استنکاف ائمه اطهار (ع) از دادن اطلاعات مذهبی به بعضی افراد، نشان می‌دهد که اصولاً در تربیت اسلامی نگاهی فردی و به اصطلاح طبابتی وجود دارد. «طیب دوا» یدور بَطْبَه (تعبیری که حضرت علی در مورد پیامبر به کار برده است؛ (نهج البلاغه) واقعاً نمی‌توان از یک محتوای مشابه برای تمام دانش‌آموزان انتظار داشت که آن محتوا بتواند مشکلات به منصفه ظهور و بروز نرسیدن باورها را حل نماید (سعیدی رضوانی و باغلی، ۱۳۸۹). علاوه بر موارد فوق که مربوط به درون نظام آموزشی است، نباید از تأثیر عوامل اجتماعی غافل بود.

دیدگاه دانش‌آموزان در اهداف مرتبط با مبانی و اصول دین، اهداف مرتبط با قرآن کریم، سنت و سیره، انسان در اسلام البته از حیث «تلاش و کوشش»، مطلوب و نسبتاً مطلوب گزارش شده است. دانش‌آموزان تلاش می‌کنند ایمان خود به خداوند را تقویت کنند، مقام و جایگاه انسان در اسلام را درک کنند. این یافته‌ها با یافته‌های موجود در سایر پژوهش‌ها (سعیدی رضوانی و باغلی، ۱۳۸۹؛ شجاعی زند و همکاران، ۱۳۸۵)؛ علوی، ۱۳۸۵؛ آزاد ارمکی، ۱۳۸۵؛ دبیرخانه شورای عالی جوانان، ۱۳۷۶) همخوانی دارد. در این پژوهش‌ها آشنایی بیشتر با ائمه (علیهم‌السلام) به عنوان هدف محوری دانش‌آموزان و جوانان مطرح شده است و تمایل به مطالعه و تفکر در موضوعات دینی نیز بیش از حد متوسط مورد توجه جوانان واقع گردیده است. از این رو پیشنهاد می‌شود پذیرش گزارش دانش‌آموزان در خصوص عدم تحقق برخی از اهداف توسط برنامه‌ریزان درسی در سطح آموزش و پرورش اولین گام برای اصلاح وضع موجود باشد. علاوه بر این برای درک عمیق‌تر میزان دست‌یابی دانش‌آموزان به شاخص‌های برنامه درسی دین و زندگی پیشنهاد می‌شود در مطالعه دیدگاه دانش‌آموزان از ابزارهای دیگری نیز استفاده شود.

- آخوندی، محمدباقر. (۱۳۸۳). *هویت ملی - مذهبی جوانان*. مشهد: دفتر تبلیغات خراسان رضوی.
- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۵). *تحول ارزشی و گرایش‌های مذهبی نسلی*. درآمدی بر فرهنگ ایرانی. تهران: اسفند ۱۵-۱۵.
- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ سرمدی، محمدرضا و جوادی‌پور، فرزانه. (۱۳۸۹). میزان تحقق اهداف درس دین و زندگی در رفتارهای دانش‌آموزان سوم دبیرستان. *رشد آموزش معارف اسلامی*، (۷۶)، ۱۰-۱۵.
- اسلامیان، حسن؛ سعیدی‌رضوانی، محمود و امین‌خندقی، مقصود. (۱۳۹۴). *علام انطباق روش تدریس دبیران دین و زندگی پایه سوم با کتاب راهنمای تدریس*. تربیت اسلامی، (۲۰)۱۰، ۷-۲۶.
- السون، متیو اچ؛ هرگنهان، بی. آر. (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری*، (ترجمه علی‌اکبر سیف، ویرایش هشتم). تهران: نشر دوران.
- امام‌جمعه، سیدمحمدرضا؛ پرتو، مسلم و سعیدی‌رضوانی، محمود. (۱۳۸۰). *تحلیل محتوا و ارزشیابی برنامه جداید تعلیم و تربیت دینی در دوره ابتدایی و مقایسه آن با برنامه قدیم*. گزارش طرح پژوهشی، پژوهشکده تعلیم و تربیت، وزارت آموزش و پرورش.
- جوادی‌پور، فرزانه. (۱۳۸۹). میزان تحقق اهداف درس دینی و قرآن در رفتارهای دانش‌آموزان پایه سوم دبیرستان‌های منطقه ۵ تهران در سال ۱۳۸۷-۸۸. *مجله رشد*، (۳۱)، ۳۱-۳۵.
- دبیرخانه شورای عالی جوانان، ریاست جمهوری. (۱۳۷۶). *منشور تربیتی نسل جوان؛ عرصه اخلاق و معنویت*.
- سازمان تبلیغات اسلامی خراسان رضوی. (۱۳۷۷). *مقدمه‌ای بر رفتارشناسی جوانان*. مشهد: انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی.
- سعیدی‌رضوانی، محمود و باغگلی، حسین. (۱۳۸۹). *نقادی بر روش‌های تربیت‌دینی (با تأکید بر برنامه درسی پنهان)*. مشهد: به‌نشر.
- سعیدی‌رضوانی، محمود؛ باغگلی، حسین و امین‌خندقی، مقصود. (۱۳۸۶). *فراتحلیل پژوهش‌های موجود در خصوص وضعیت تربیت دینی و اخلاقی نوجوانان و جوانان ایران، مشکلات و تنگناهای نظام رسمی آموزش و پرورش در این زمینه و راه کارهای پیشنهادی برای برون رفت از وضعیت حاضر*. این پژوهش به سفارش دفتر سند ملی آموزش و پرورش (کمیته مؤلفه‌های اصلی) انجام گرفته است، گزارش پژوهشی منتشر نشده.
- سعیدی‌رضوانی، محمود؛ پرتو، مسلم و سرشور خراسانی، غلام عباس. (۱۳۸۶). ارزشیابی برون داد برنامه آموزش قرآن پایه پنجم ابتدایی. *نوآوری‌های آموزشی*، (۳۱) ۷-۳۶.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۱). *روانشناسی پرورشی نوین*، ویرایش هفتم. تهران: نشر دوران.
- شجاعی‌زند، علیرضا؛ شریعتی‌مزینانی، سارا و حبیب‌زاده خطبه‌سرا، رامین. (۱۳۸۵). بررسی وضعیت دین‌داری در بین دانشجویان. *مطالعات ملی*، (۲)۷، ۵۵-۸۰.
- شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۸۵). *راهنمای برنامه درسی دین و زندگی*. تهران: شورای عالی آموزش و پرورش.
- علوی، سیدحمیدرضا. (۱۳۸۵). نگرش و رفتار دینی دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان. *مطالعات روان‌شناسی تربیتی*، (۵)۳، ۱۵-۳۴.
- علی‌دزی، فاطمه. (۱۳۸۵). *تأثیر کتاب دین و زندگی (۱) بر عملکرد و رفتار دینی دانش‌آموزان دختر پایه اول متوسطه ۸۶-۸۵ منطقه ۱*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- فرجی، مهدی و کاظمی، عباس. (۱۳۸۸). بررسی وضعیت دین‌داری در ایران: (با تأکید بر داده‌های پیمایش‌های سه دهه گذشته). *فصل‌نامه علمی-پژوهشی تحقیقات فرهنگی ایران*، (۲)۶، ۷۹-۹۵.
- فیروزجانیان، علی‌اصغر. (۱۳۸۷). *فرا تحلیل مطالعات انجام شده در حوزه ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی*. راهبرد فرهنگ، (۲)۱، ۱۲۳-۱۴۸.
- قریشی، سعیده سادات. (۱۳۸۵). بررسی تناسب محتوا با هدف‌های کتاب درسی دین و زندگی از دیدگاه دبیران و دانش‌آموزان. *رشد آموزش معارف اسلامی*، (۶۲) ۳۳-۴۱.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۸۲). پژوهش در وضعیت و نگرش و مسائل جوانان ایران. *فصل‌نامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، (شماره ۱ و ۲)، ۱۲-۳۲.
- میرعارفین، فاطمه سادات. (۱۳۸۴). دیدگاه‌های صاحب‌نظران و دبیران درباره محتوای کتاب درسی دین و زندگی سال دوم دبیرستان. *رشد آموزش معارف اسلامی*، (۵۸) ۱۶-۲۱.
- (۱۳۸۶). نقد و ارزیابی محتوای کتاب درسی دین و زندگی سال سوم دبیرستان (با تأکید بر برنامه درسی). *اندیشه‌های نوین تربیتی*، (۲)۳، ۸۷-۱۲۰.
- (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی کتاب‌های دین و زندگی از منظر توجه به نیازهای دانش‌آموزان. *فصل‌نامه مطالعات برنامه درسی*، (۲۲) ۶، ۵۹-۹۶.
- هومن، عباس؛ سعیدی‌رضوانی، محمود و پرتو، عین‌الدین. (۱۳۸۰). *پژوهش ملی ارزشیابی برنامه‌درسی قرآن پایه‌های اول و دوم ابتدایی سراسر کشور در سال تحصیلی ۱۳۷۸-۱۳۷۹*. گزارش طرح پژوهشی، وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت.